

Távolodó művészet: provinciától a vidékig

Marosvásárhely a negyvenes évek végén még tipikusan kisváros volt. A kisvárosokra — a világon szinte mindenütt — az aránytalan fejlődés, a dimenziók eltolódása jellemző. Marosvásárhely nemcsak vertikálisan, társadalmi különbségek szerint tagolódott-töredezett szilárdan szembe-szegülő elemekre, hanem — főként — a gondolkodásmód rétegződött összehelyezhetetlenül. Évszázadok történelmi rengései során alakult ki a tudatformák merev, klikkszerű struktúrája. (Lásd Tolnai Lajos neurotikus menekülését.) Az elmúlt húsz évben indult Marosvásárhely (is) olyan mérvű, csaknem elképesztő urbanizálódásnak, amely sikeresen szétzilálta ezt a szerkezetet s vele együtt bizonyos változhatatlannak vélt helyi eszméket. A (köz)tudat nehezen viseli el a radikális változásokat, a nyugalmi állapotnak vélt középszerűség felbomlását: egy kisváros „huszadikszázadiasodását”. Művelődési intézmények sora született, illetve frissült fel. Nem belső, szerves hagyományokból, hanem a század, az ország, a szocializmus követelményeinek megfelelően. Eme külső ingerek, a környeztet jótékony hatására valóban imponáló módon serkent fel a kulturális élet, többnyire az irodalmi és színházi cselekvés irányába. Apránként általánossá vált a vélemény, miszerint a helyi közélet kultúra-, sőt (szűkebb): irodalomcentrikus. (Igaz, akkoriban távoli, bonyolultabb összefüggések — egyszerűsítő — értelmezésekor is ugyanezt a bélyegzőt alkalmazták.) Jellemzően vidékies volt ez a gesztus, részeredmények felnagyítása a hiányos egésszel szemben; védekező reflex — törékeny csigaházba bújás a félelmetesen mindent elárasztó technikai világ elől.

A (tév)híttel illúziók táplálták: a flekkenek és a meg nem született nagy egyéniségek, a Zenélőkút, a Tükörterem, a Liget városa. És eleven, pukkanásig duzzasztott jelképek: a Cementlapok, a Stúdió, a Színház, az Irodalom, a Kultúra... Egy pillanatig — a hatvanas évek végén — valóságnak tűntek a szimbólumok. Irodalmi matinék, találkozók, pódiumműsorok, kulturális rendezvények, színházi kísérletek, amatőrmozgalmak, írói csoportosulások... Ez volt a „vásárhelyiség”.

Kevesen vették észre, hogy a Színház, az Irodalom, a Kultúra nem lehet a Zenélőkút, a Tükörterem, a Liget, a Flekkenezések — mint illuzórikus hagyományok — szervült, korszerű folytatása. A „tradíciók” és a „modernség” közötti átmenetet ugyanis a Teleki Téka tudása, a *Zord Idő* és Osvát Kálmán meg Sipos Domokos munkálkodása, a Bolyaiak európaisága, Tolnai Lajos *Sötét világa*, a Vásárhelyi Találkozó hagyatéka teremthette volna meg; mindaz, ami jórészt kihullott az emlékezet rostáján. Úgy tűnik, ami napjaink számára a legjellemzőbben példamutató lenne, a Vásárhelyi Találkozó szelleme, népfrontos eszméje mégsem volt olyan yira erős, hogy áttörjön a korszakváltások, a sorozatos nemzedéki robbanások miatt beállt, ismétlődő emlékezhíányon.

Avagy: a ma soron levő (20—35 éves) ifjúság az iskolában nem kapott kellő érzelmi és intellektuális indítékot ahhoz, hogy találkozhasson a Vásárhelyi Találkozó szellemével?

Pontosabban, témánkhoz közelítve: éppen a vásárhelyi (15—40 éves korhatár közötti) ifjúság semmit vagy majdnem semmit nem szívott magába a Találkozó toleráns nyitottságából, cselekvőképességéből.

Mert nyilvánvaló, hogy az a Kultúra, mely néhány évig olyan szépen csillogott, nem a város „erőteljes hagyományainak” volt természetszerű folytatása: fagyöngy. Marosvásárhely művelődési életének mozgásvektora az elmúlt évtizedben deszcendens tendenciát mutat. (Nem a mozgástérre, az intézmények által biztosított lehetőségekre kell gondolnunk. Az a korosztály, amely a hatvanas évek végén méltó volt saját fiatalságához, túl gyorsan felélte energiáit.) Előbb az irodalmi körök szürkültek el csendben, észrevétlenül, betegesen. Aztán a színházi cselekvés vált egyre lassúbbá; a pódiumműsorok, irodalmi matinék, szavalóestek mind ritkábbak, unalmasak lettek, s ezek nyomdokán a műkedvelő-mozgalmak is elvesztette lendületét és fantáziáját. Az a fórum (a megyei lap mindenre *Figyelő* oldala), amely indulásakor a helyi szellemi erőket alkotóműhelybe tömörítette, alább engedte a mércét, szélnek eresztette a „cselekvő ifjúságot”.

A helybeli kulturális élet *látszólag* általános devalválódása mögött (mellett) azonban a művészet másfajta erői kezdtek megmutatkozni. A művészetek egyik

aga nem fulladt ki egyetlen rövid, látványos nekibuzdulásban; pedig minden eszé-
köze, kelléke és ő maga: a látvány.

A képzőművészet helyzetének kitapintása végett kellett megtennünk ezt a kitérőt. Lehetséges tehát, hogy a beindult folyamat nem devalváció? Lehetséges, hogy a művészi értékek és minőségek átrendeződésének, újracsoportosulásának pillanatában vagyunk? De térjünk a témára, közelebb: magunkhoz.

Egyre-másra ismerősök állítanak meg:

— Láttad a mikházi tárlatot?

Sorjáznak a lelkes szavak a kiállítás anyagáról, színvonaláról, sokszínűségéről, rendhagyó voltáról, a megnyitőünnepség érdekességéről. Már azok is ihletet-
ten és szakszerűen nyilatkoznak, akik — akárcsak én — szintén mások elbeszéléséből ismerik a valóságot. Múlnak a hetek, s az esemény körüli hullámverés nem csillapodik. Márpedig ha egy jelenség hónapokig képes ébren tartani az érdeklődést, akkor is figyelemre méltó, ha pusztán illúzió.

Végre sikerül megszereznem az első „tárgyi bizonyítékot“:

*Remete Község Néptanácsa — Mikházi Általános Iskola
Szeretettel meghívjuk a mikházi (Călugăreni Mures) képtár
megnyitására 1980. május 24-én du. 3 órakor.
Kiállító művészek [hatvan név következik]
A kiállítást megnyitja Markó Béla.*

Első meglepetésem az, hogy a kiállító művészek többségét — valamilyen módon — ismerem. Nagyobb részét Marosvásárhelyen, Kolozsváron kiállított, folyóiratainkban közzétett munkáiból; sokkal közülük személyesen is találkoztam. Második meglepetésem: alig akad olyan képzőművész itt, akit ne kapcsolna valami Marosvásárhelyhez (születési hely, iskola, munkakör, átmeneti lakhely); e központi fókusz szerepe módosul azáltal, hogy érzelmi, szakmai kötések és csatlakozások jelenleg Erdély legkülönbözőbb helységeit közelítik hozzá. A harmadik, hogy költő vállalta a művészet és az erősen rétegzett közönség közti szóértés megteremtését.

Tárcsázom az *Igaz Szó* szerkesztőségét:

— Markó Béla? Tényleg te nyitottad meg a mikházi tárlatot?

— Igen, én.

— „Mi vezérelt“ arra, hogy beszédet tarts a képzőművészetről?

— Személyes indítékok... Selmeczivel... megbeszéltük.

— Értem. Illetve nem egészen. Selmeczi, a hegedűművész? Milyen szerepe van neki a képzőművészetben?

— Ő meg a bátyja gyűjtötte össze az anyagot, több mint tíz év alatt. És ő szervezte a kiállítást.

— A beszéd szövegét közölte valamelyik lap?

— Nem, de ha annyira foglalkoztat az ügy, kölcsönadom a vázlatot.

— Nem tudod, írtak valahol az eseményről?

— Talán a *Vörös Zászlóban*.

— Mondj két képzőművészt a szervezők közül.

— Elekes Károly, Krizbai Sándor.

— Köszönöm, indulok.

Megszerzem tehát a második dokumentumot, Markó Béla kéziratát:

„Valójában egy kísérletnek, több mint félszáz festő, grafikus, szobrász kísérletének vagyunk itt tanúi, hogy a nagy galériák hűvös és közömbös reflektorfényéből, múzeumi vitrincsendjéből elhozzák munkáikat, és éltető közeget keressenek nekik. Ugyanakkor szeszélyes, de éppen ezért hiteles antológiája ez egy tágan értelmezett művésznevezdek fokozatosan kiteljesedő munkásságának. Csoportfénykép azokról, akik minden valószínűség szerint az elkövetkező évek, évtizedek művészeti törekvéseit meghatározzák majd körülöttünk.“

Itt találom meg tömör, lényegi magyarázatát annak, hogy miért nem csitul, sőt egyre terjed a kiállítás visszhangja. Hagyományos kiállításon, de magán a képzőművészetben is túlmutató kezdeményezésről lehet szó.

— Mi lehet ennek a „mikházi misztériumnak“ a titka? Nem emlékszem, hogy mifelénk valaha is ilyen hosszú ideig izgalomban tartotta volna a kedélyeket egy kiállítás.

— Még tréfából sem szabad ezt misztériumnak nevezni — nyilatkozik Krizbai Sándor. — Olyan konkrét megvalósulás a mikházi tárlat, amelyre valóban nem volt példa nálunk. A konkrétum: a tanterem. És hogy éppen falun — majdnem szimbólumerejű. A modern művészetnek föl kell szívódnia a tömegekbe. A vásárhelyi galériában rendezett kiállítások természetesen helyi értékűek és súlypontosak;

vagy tematikai szempontok alapján állítják össze, vagy egy (esetleg több) művész egyéni fejlődését, attitűdjét képviselik. Súlypontosságuk miatt nem lehetnek átfogó jellegűek, nem mutathatják fel az újabb képzőművészet sokarcúságát, közös jegyeit.

— Épp te hangoztattad mostanában, hogy Vásárhelyen egyre igényesebbek a kiállítások...

— Változatosabbak, színvonalasabbak a bemutatott munkák. Magasabb a mérce, mert van miből válogatni. Epp ez bizonyítja, hogy szükség van már a modern művészet különböző szándékainak együttes, közös jelentkezésére. Lényeges adalék lehet, hogy többségünkben a szívünk szerinti legjobb munkáinkat adtuk át Selmecezinék. Azokat, amelyek a tehetségünket, világnézetünket őszintén képviselik.

— Ha a város nem képes összefogni a művészi erőket, hogyan lehet alkalmas a falusi közeg?

— A városi kultúrával nagyon laza kapcsolatban álló falusi közönség hálásabb, mint a „polgári”. Legalábbis nekem úgy tűnt a megnyitón. A mikházi lakosok nagy része életében először látott tárlatot. Nincsenek előítéleteik a modern művészettel szemben; zavartalanul kérdezősködtek, és sanda mosoly nélkül fogadták a magyarázatot. A városi ember gyanakvóbb, izléskategóriái vannak, s ha a korszerűt, a szokatlant nem érti, hamarabb elutasítja, mintsem megbirkózzon egy másfajta értelmezéssel. A szomszéd falvakból oda látogató kisdíkok első találkozása az élő képzőművészettel — totális élmény lesz.

— Nem túlméretezett a méltánylásod?

— Megmozdult a mikházi, de a községhez tartozó falvak értelmisége általában. A megnyitón érzékelhető volt, hogy sokat, talán túlságosan is sokat várnak az eseménytől. Valamit, ami alapvetően befolyásolja a vidék kulturális életét. Hettekkel később történt, s ezt igen jellemzőnek tartom: két, húsz éven aluli srác szólított meg az Apollóban. A Mikházával szomszédos faluból, Deményházáról jöttek. Mindenáron „a” vásárhelyi képzőművészekkel akartak „tárgyalni”. Tapasztalták, vagyis inkább észlelték, mennyire megmozgatta a szomszéd falu életét a kiállítás. Deményháza is népességében látványosan fogyatkozó vidék, szaporodnak a bedeszkázott ablakok, de ők, ők, a fiatalok vannak még szép számmal, és szeretnének valamit tenni, étellel tölteni meg a kongó, üres tantermeket, az elhagyott művelődési házat, hát a fiatal művészek segítségét kérik, akik egy-egy alkotásukat odaajándékozva, képesek kilendíteni egy vidéket a kulturális holtpontról.

Egy eléggé tágasan értelmezett korosztály alkotásainak összértéke a tét. A hazai képzőművészet egyik tömbjét képviseli: őszintén és körültekintően kell mi-mősíteni.

— A mikházi jobb, reprezentatívabb, mint bármelyik kiállítás, amelyet Vásárhelyen láttam. De nem ez a világszínvonal. Mindenesetre jelzi, mi jutott el hozzánk a világszínvonalból. Ha valami egységet, közös sajátosságot keresel, azt a tartalom felől lehet megközelíteni. Vannak egyéniségek is, de nincsenek vezérkosok. Ez a nemzedék — általánosságban — még az útkeresés szakaszánál tart. Nagy Pál az egyetlen rangidős mester. Tekintsd jelképek. Ő a post mortem „tiszteletbeli fiatal”, az örökös újító, aki mindig tanárral szigorral tartotta szemmel az egyéni és csoportos indulásokat... Mindenesetre egy dolgot szívlelj meg: a mai képzőművészetről nem szabad patetikusan, szövirágokkal írni; csakis tárgyilagosan.

Selmecezi Jánossal többszöri kölcsönös üzenetváltás, időegyeztetés után sem jött létre a találkozás. A már ismert tények rendszerezése közben azonban sikerült szóra bírom Katz Andrást:

— Tudod, hogy nem vagyok közéleti alkat, visszavonultan élek. De a mikházi megnyitóra elmentem. Az ügy nagy érdemeit, jelentőségét másoktól bizonyára ismered. (A méltánylásokkal nagyjából egyetértek.) Én elsősorban a hiányosságokat figyeltem, mert azok a továbbiakban tanulsággal szolgálnak. Nem valósult meg ugyanis a szándék, a cél.

— Volt itt kitűzött cél, pontosan megfogalmazott szándék?

— Szerintem ennek a beindult mozgásnak csakis az lehet a célja, hogy Mikházán — vagy bárhol — a képzőművészeknek önkéntes, közös fóruma alakuljon. Műhelyvallomásokot vártam, véleményeket jelenkori művészetünk útjairól. S éppen ez hiányzott. Valahogy túlságosan újszerű volt az egész; szinte példa nélkül áll, hogy az ország távoli vidékeiről összegyűljenek a fiatal művészek, Románia csaknem valamennyi nemzetiségének képviselőiben, s a protokolláris kellékek különösebb igénybevétele nélkül. Aki jött, saját jószántából, saját költségén tette; épp ezért furcsállom, hogy nem alakult ki legalább kötetlen beszélgetés a magunk devékenységéről. Azonkívül — a falu életét sem befolyásolta olyan sorsdöntő módon, mint ahogy elképzeltem...

— Egy távoli múltú közösség létét, jellegét nem változtathatja meg órák, na-

pok alatt egyetlen kiállítás. Bizonyos szociális közegre való konkrét visszahatás valóban a legnemesebb, de legtávolabbi célja minden művészetnek.

— Lehetséges, hogy te látod helyesen. Tulajdonképpen nekem sincs konkrét elképzelésem arról, hogyan lehetne megteremteni a kommunikációt a modern művészet és a falusi ember között. De az első, a legfontosabb lépés az, hogy a művészek egymással okosan tudjanak értekezni; hogy teljesen józanul, szemtől szembe ítélkezzenek egymásról, és hogy csak az beszéljen és bíraskodjon, aki alkot is. Meg kell fontolni, hogy tíz-tizenöt év múlva a mi korosztályunk fogja képviselni a hazai jelenkor művészetét. Jó volna, ha igényesen.

— Nem is élsz te olyan elszigetelten...

— Ki tudja. Bárkit befolyásolhatnak a körülmények.

Beszélgető „alanyaim“ bizonyos hangulatban, bizonyos — számomra nem mindig megragadható — érzelmi és csoportművészeti áramkörök hatása alatt nyilatkoznak. Krizbai Sándor és Katz András alkotószereplői a kiállításnak. Ilyen ritkán adódó személyes élményről távolságtartó véleményt várni, tőlük — képtelenség és fölösleges. Vajon mit várhatunk a külső szemlélőtől?

Ismerősöket szólítok meg:

— Láttad a mikházi tárlatot?

— Persze — néz rám csodálkozva V. K. Gy.

— Milyen lesz most a hangulatod, ha a megnyitőünnepségről kérdezek?

— Vacak. Kétes értékű emlékként maradt meg bennem. Többet, jobbat, igényesebbet, rendkívülit vártam.

— De hiszem — mások szerint — *rendkívüli* a tárlat anyaga. Ki-ki a legbecesebb önmagát, legigényesebb alkotását vitte.

— Csak akikkel te beszélél, vitték a legjobb munkáikat.

— Honnan tudod?

— Nem tudom.

— Lehet most veled beszélgetni, vagy nagyvonalúan távozzak?

— Pillanatnyilag rossz a hangulatom, értsd meg. Én is ott voltam, fizikailag jelen voltam, mégis úgy érzem, kimaradtam valamiből. Személyesen ismerem a kiállítók nagy részét. Évekkel ezelőtt én is velük dolgoztam, tanultam, vitatkoztam. Azóta megváltoztak ezek az emberek, nem ugyanazok, mint akiket én ismertem. A találkozó után az az érzés erősödött meg bennem, hogy nyoma is eltűnt annak a hangulatnak, annak a munkalétkörnek, amely egykor összekovácsolt bennünket.

— Létezett ilyen alkotóműhely, és jellemző volt rá „valami“?

— Persze. A szobám falán én is őrzök egy kiállítási anyagot tőlük, akkoriból, még a „gyakornoki“ időkből. Ady Jóska, Szabó Zoli, György Csaba, Nagy Árpi, mások... Azóta mind főiskolát végeztek, megváltoztak... Vagy talán én változtam meg?

— Mi a helyzet az alkotóműhellyel?

— Előbb a Szakszervezetek Művelődési Házában kaptunk termet. Az állt be ide dolgozni, aki akart, illetve aki érezte, hogy akar valamit. Aztán a KISZ épületében folytattuk. Nap mint nap érezkelhettük egymás fejlődését. Laboratórium volt. Mi már tudtuk egymásról, kiben van tehetség. A prognózis bevált: a legjobbak kiváltak... Az eredmény: szétszóródtunk, megváltoztunk. Újabb, kisebb csoportok alakultak érzelmi, baráti alapon, művészcsoportok, siker- és sorsközösség szerint. Féltem az egyéni érdekek szerinti átrendeződéstől az egykori munkaközösséget.

— A mikházi kiállítástól tehát bizonyos szálak a korábbi marosvásárhelyi művelődési rajzkör felé mutatnak.

— Nem egyszerűen „bizonyos szálakról“ van szó. Én úgy fogalmaznék, hogy a mikházi kiállítás egyenesen az Apolló Ifjúsági Alkotókörből eredeztethető. Annak jelenlegi tagjai vállalták a szervezést, utánajárás legnehezebb részét, és veteránjai adták a kiállítás anyagának jelentős hányadát. Egyébként az Apolló Kör most is teljében virágozik, de nem úgy, mint „hős elődei“, nem alkotóműhelyként. Egyéni bemutatkozási terem lett. Kinőtt az amatőr cselekvés eszményi állapotából.

— Emiatt vagy ilyen zordon hangulatban?

— Nem. Sajnálom, hogy a hosszú ideje várt találkozás kevés elégtételt adott. Mintha lezárult volna valami, aminek pedig indulásnak kellett volna lennie. Egy dolgot találtam izgalmasnak, jellemzőnek. A kiállítás a közönség szeme láttára, jóformán aktív közreműködésével született meg. Négy órák a terem meszelését még nem fejezték be. Még szegezték a tartóléceket, helyezgették a képeket, s hat órák találták ki, hogy lefektetett szekrényekből lehet talapzatot emelni a szobroknak. Aki tette, segítkezett. Igen, itt felcsillant valami a régi műhely vonzásából... Tulajdonképpen a véleményem tömören így fogalmazható meg: ez a kiállítás egy nemzedék kiállítása volt. De hogyan lesz ezentúl?

Ha csak kiejtem Mikháza nevét, az emberek emlékektől és valamiféle pátosztól meghatározott hangulatba — talán elképzelt szerepbe? — merevülnek. (Egyébként nagyon igaz és nagyon emberséges magatartás ez.) V. K. Gy. csatát veszített harcos képét öltötte magára.

Vegyes összetételű tanártársaságban szociológus hölgy hozta szóba az eseményt. „Mikházi gyűjteményemben“ övé a legindulatosabb szöveg:

— Hónapok teltek el azóta, de ha eszembe jut, most is izgatott leszek. Ha csak akár egy héttel ezelőtt érdeklődsz tőlem a megnyitóról, sokkal harciasabb, elfogultabb szöveget hallasz. Most már lecsillapodtam, igyekszem tárgyilagosan emlékezni. Elsősorban a szervezés volt elhibázott... Tulajdonképpen nem sok értelme van, hogy ezekről meséljek neked. Ott kellett volna lenned, sodródnod a hangulattal, élned és belelegezned azt a sűrű légműködést... A meghívó három vagy négyre szól, és hatkor még rendezték a termet. Elrontották az ünnepélyesség varázsát! És azok a beszédek... Olyanok is szót kértek, akik nem tudnak higgadtan, választékosan fogalmazni. Az embereket teljesen elragadta a fokozott izgalom, az idegfeszültség. Értelmetlen, a falusi ember számára bizonyosan ellenszenves nyilatkozatokat tettek.

— Szerinted teljességgel haszontalan volt az ügy?

— Nem, ezt nem mondtam. Volt értelme. De akkor lesz helyes ügy, ha a kezdeményezés másként folytatódik. Konkrét terveink vannak, hogy a Nyárádméntén — művelődési házakban, iskolákban — hasonló kiállítások nyílhatnak meg. Ha szükséges, és mert tehetem, én is részt veszek majd a szervezésben.

Furcsa, de az azonos irányba mutató tények nem mind tudnak egymásról. Ez később derült ki.

Van egyéb érdekesség is. A megkérdezettek többsége (természetesen nem idézem, nem említem valamennyiüket, csupán a legjellemzőbb beszélgetéseket sűríttem e keretbe), a bizakodók abban látják a kiállítás távlatait és nagy esélyét, hogy az emberek — az ügy jelentőségétől is áthatva — „elzarándokolnak“ egy kis esztétikai élményért Mikházára. Igaz, találtam erre szép példákat, de az ellenkezőjére is.

Mindeddig csupán körüljártam a „mikházi ügyet“, a „misztériumot“. Szerencsére, még mielőtt lemondtam volna a további véleménygyűjtésről, de már jól benne az őszben, csengették az ajtómon.

— Selmezi János vagyok. Próbáld meg elhinni, hogy nem vagyok megbízhatatlan. Egyéni hangversenyre készülök, meg a kisgyerek, meg rengeteg egyéb. Egyszer már elindultam hozzád, akkor lerobbant az autóm.

— Sok dolgot tudok már, nem mindent pontosan. A szülőfaludnak ajándékozta a teljes anyagot?

— A Vörös Zászlóban tévesen közölte ezt V. K. Gy. Mikháza nem szülőfalum, csak rokonaim élnék ott. A véletlen is közrejátszott abban, hogy a mikházi iskola lett a kiállítás színhelye. Körülbelül tizenöt évvel ezelőtt a bátyám kezdte gyűjteni a képeket barátoktól, ismerősöktől. Aztán én is bekapcsolódtam. 1980-ra olyan mennyiségű, zömében színvonalas anyag gyűlt össze, hogy bűn, gyilkosság lett volna elzárva tartani. Előbb a rokonaimmal egyezkedtem, egy tágasabb, kihasználható tisztaszobára gondoltam. Amikor Lokodi Erzsébet, az iskola igazgató-tanítónője meghallotta a tervemet, fantasztikusan fellelkesedett. Kopáran árvulnak a hatalmas osztálytermek, mondta, hát tölts meg élettel, lélekkel a művészet, ha már a gyerekek elfogytak. Így kezdődött.

— Senki sem akadékoskodott?

— A községi vezetőségnek egyetlen kifogása volt. Miért nem visszük Nyárádmetére, a központba a kiállítást? A környező falvak mindegyike magáénak akarta volna tudni a tárlatot. Ilyen közösségi nekibuzdulást én el sem tudtam volna képzelni. A takarítónőtől a főkönyvelőig — aki tehetett valamit, az önként segített.

— Hány alkotás van nálad?

— Csak hozzávetőleges számot tudok mondani: száznál több művész három-négyszáz alkotása. Ugyanis nem mindegyik marad nálam, egyesek csak a megnyitóra hozták el, többben új anyaggal akarják kicserélni a nálam levőt, mások még nem fejezték be, vagy nem tudták idejében eljuttatni, amit a kiállításra szántak. A bemutatott hatvan munkának egy része állandó, többsége folytonosan változni fog. Ez különben érdekessége a kiállításnak. Régi munka nem szerepel, talán hatéves a legkorábbi. Sok művész csak akkor küldött munkát, amikor már konkrét tény volt a terem. Nem mindenki bízott a tárlat megvalósíthatóságában. Most azonban...

— Három-négyszáz munkából hatvanat állítottatok ki. Milyen szempontok alapján válogattatok?

— Egyetlen válogatási szempont volt: a művészi érték.

— Kik bírálták el a műveket?
— Elekes Károly. Nagyon bízom benne.
— Végül is, mi a helyzet a „tulajdonjoggal“?
— Vedd úgy, hogy permanens jelleggel közszemlére állított magángyűjtemény a tárlat alapvető része. Van, amit ajándékba kaptam, van, amit vásároltam. A lényeg az, hogy bárki megtekinthesse. Konkrét ígéretet kaptunk arra, hogy a vásárhelyi nagy galériában is bemutatathatjuk.
— Ragaszkodsz a tulajdonjoghoz?
— Ha az ügy úgy kívánna, lemondanék róla. Pillanatnyilag a „magángyűjtemény“ mint — formális — keret azért alkalmas, mert leegyszerűsíti az adminisztráció útjait. Ily módon folytonosan, fejlődésében, megújulásaiban együtt és jelen lehet egy nemzedék.
— Bizonyára nagy anyagi és energiabefektetést igényel, hogy te is állandóan jelen légy.

— Pénz is szükséges. Sokat utazom, tudom, kitől mit várhatok. A kiállítás megszervezésében például a meghívás, az értesítés volt bonyolult. Ebben is lényegesen segítettek az Apolló Kör tagjai.

— Van olyan vélemény, hogy önérdékből teszed mindezt.

— Nem baj.

— Hogyan viszonyultak a művészek a találkozóhoz? Az eddigi beszélgetések alapján bennem ellentmondásos kép alakult ki.

Ugy is van, nem egyértelmű a viszonyulásuk. Voltak, bár kevesen, akik megtagadták a részvételt. A legtöbben örültek, boldogok voltak. Néhányan — nem túlzok! — örömmámorban úsztak. Egyikük — komoly, érett művész —, amikor megérkezett, úgy ujjongott, ugrált, lelkendezett, mint valami kamasz. Egy kolozsvári főiskolás esete már egyenesen megható. Nem tudta, merre van Mikháza. Előbb Vásárhelyre utazott, itt fűtől-fától kérdezősködött, aztán alkalmi járművel folytatta. A Nyárádméntén, késő este, kiszállt valahol a főúton. Gyalog indult meg, eltévedt. Hajnalban érkezett a faluba, sántikálva, dagadt bokával. Mindenről lekésett. De hozta a legfrissebb munkáját.

— Hát ez az idill...

— Igen. A társaság Mikházán aztán nem talált magára, mondjuk úgy, a kollektivitás szellemében. Csoportokra, egymástól független dumapartikra zilálódott. Az a helyzet, hogy még én sem tudom átfogni mindazt, ami történt, ami megvalósult, s ami nem valósult meg.

— Volt egy egyszerű és — féltő, hogy — megeméltelhetetlen alkalom: a falusi lakosság élményszerű találkozója a képzőművészettel. Élményszerű, mert egyidőben kapta a művet és a művészt — a maga személyes gyarlóságaival. Hatalmas „menynységben“, lehengerlően és sokkszerűen kapta. Ez — mindegy, miféle mellékszöveggel — maradandó élmény lesz. Mit tettek, mit lehet tenni azért, hogy a sokkhatás megszűntével a művészet „felszívódjon“, szervüljön, beépüljön a falu, a község mindennapjaiba?

— Amikor a kiállítás ötlete megszületett, ezek a gondolatok nem fogalmazódtak meg bennem, bennünk ilyen elvi, szociológiai tartalommal. Az ügy spontaneitása lendített. Amióta csillapodik az a hangulat, amely leginkább egy színházi előadás utáni katarzisz állapothoz hasonlítható, sokat rágódom, mit kellene tenni a továbbiakban. Félek, Mikháza túl kis falu ahhoz, hogy megvalósulhasson az az átminősülés, amelyről te beszélsz. Még nem is tudom konkrétan elképzelni, mit tegyünk. Talán beszélgessünk, beszélgessenek a művészek a paraszti lakossággal? Talán teremtsünk szorosabb kapcsolatot a tanárokkal, akik a gyerekek révén is továbbítják a tömegekhez a művészi élményt? Mindenesetre a mai művészet és a helyi lakosság közötti kapcsolatot szorosabbá kell tenni. Az első lépés megtörtént. Én nagyon bízom abban, hogy a mikházi találkozás csak az indulás volt.

Másnap délután: indulás Mikházára.

Főúttól távol fekvő, sáros, szomorkás őszi falu. A városi levegőhöz szokott értelmiségi pompás reformtervekkel érkezik az ilyen falvakba, de többnyire nincs türelme kivárni a parányi, de értékes változtatások beérésének idejét; aki pedig túl sokat marad, annak látóhatárát apránként meghatározza a környező dombok karéja. Egy ilyen falu legfennebb huszonnégy óráig lehet a világ közepe, mondjuk, hatvan ember számára. És az emlék nem egy valóságos falu tükörképe. A lakosság kollektív emlékezetében csak a készülődés, az ünnepi nyüzsgés marad meg. Az elhagyott teremben a kiállítás köznapi tényé válik. És nincs ennek semmi jelentősége?

Pattogzó-barna ajtó. Szerény kis tábla jelzi: *Fiatalképzőművészek tárlata*. Elekes Károly készítette a táblát.

Bent, sajnos, múzeumi hűvös, hófehér csend. Szeretném okosan nézni a festményeket, grafikákat, rajzokat, szobrokat, tárgyakat; de egyszerűen elkábulok a sokféleség nyomásától. Közben azon gondolkodom, miért nem tudok tájékozódni a fiatalok műhelyében? Keresem a közös jegyeket, a sajátos jegyeket, a különös jegyeket. Főlősleges erőfeszítés volna, akár csak magamban, kritikai szemlélettel közelednem e művek összegéhez. Egyfajta értelme van az alkotásnak egyéni kiállításán, más jellege lesz ugyanannak tematikus tárlaton, és teljesen új jelrendszerbe kerül itt, a nemzedéki iskolateremben. Valamikor majd ezt is meg kellene hogy magyarázza valaki.

— Vagy húsz szobortalapatot kell még csináltatnom, hátsó üvegeket kell vágnatni, el kell készíteni a kép alatti szövegeket. Sok munka lesz még itt — térít vissza a tényekhez Selmeczi hangja.

Akikkel Selmeczi véleménye szerint beszélgetnünk kellene, nem tartózkodnak a faluban. A pap bezárkózott. Magunkhoz vesszük Lokodi Ferenc főkönyvelőt, és a községközpontba, Nyárádremetére hajtunk. Kitámasztott nagykapu előtt fékezünk.

Odabent a polcokon, orvosi szakkönyvek mellett, Lukács György-műveket, etnográfiai irodalmat is látok, vaskos lexikonokat; Kovács Sándor gyermekorvos lakásán vagyunk. Akikkel még beszélgetni fogunk: Németh János remetei tanár és Lákó Árpád, a közsvényesi iskola igazgatója.

Igen, igen, itt van gyermeklétszám, orvosnak, iskolának egyaránt. Csak egy kis szépséghiba akad. A remetei szakiskolában végzett tanulók, egy furcsa szerződés értelmében, teljes létszámmal áttelepednek Gyergyóba. Fokozatosan eltűnik a friss, fiatal munkaerő. Pedig ez a vidék őrzi, megtartja a szülőit. Ime, a helybeli értelmiség állja a harcot, a sarat... — Mi, akik ezen a környéken, a Nyárádmentén születünk, akkor sem mennénk el, ha kényszerítenének! — kiált közbe nevetve a házigazda. — Nem elmenni kell innen, hanem a várost, a városias gondolkodásmódot közelebb hozni. Itt, helyben kell megteremteni a kultúrát.

Valemi felizzik az emberek között, s ez nem riporteri fordulat. Magától bukkán elő mindaz, amire nem mertem rákérdezni. Egymás szavába vágunk:

— Tudja, hogy Remetén mostanig művelődési ház nem volt?! Ez megbélyegezte a közművelődést is. Egy-egy iskolai előadás, egy kis tánc, egy kis kórus, egy kis színdarab. Ez még nem kultúra, nem közművelődés. Ide nem lehetett meghívni a marosvásárhelyi népi együttest, a színészeket, még egy amatőr csoportot sem, nem volt hova. Most várjuk, mit indít el a felépült művelődési ház... Szorgalmas, szellemiekre is fogékony nép lakik itt...

— Miben bíznak?

— Hát ez az, amiért ti is ide jöttetek! — mondja Kovács Sándor. — A mikházi tárlat megmozgatta a községet. Mi a barátaimmal sokat beszélgetünk arról, hogyan kellene folytatni az ügyet.

— Voltak... Voltatok a megnyitónépszerűsége?

— Igen, teljesen véletlenül. Beszalad a barátom, azt mondja, te, tudod, hogy Mikházán valami kiállítás nyílik meg, most délután. — Miféle kiállítás? — kérdelem. Egy parasztember, népi faragó művész a faluból. Hát az ki lehet, hogy mi nem tudunk róla?! Aztán kidöcögünk Mikházára — s láttunk nagy csodát. — A helybeliek nevetnek, bólogatnak.

Közben valaki kiment, előkeríteni legalább a tévesz elnökét. Most tér vissza.

— Gyűlésük van, de üzente, hogy amint véget ér, azonnal jön.

A beszélgetés forpontra hevül. Tervezzük:

— Nem akarjuk mi elvitatni Mikházától az érdemeit, de nincs ott megfelelő helyen a kiállítás, elsüllyed. Nem elég érettek ott a körülmények ilyen egyszerű lehetőség folytatására. Gyakorlati ésszel kell spekulálni. Előbb Közsvényesre gondoltunk, mert főút mentén fekszik, szép a táj. Később csodálkoztunk, hogy nem jutott eszünkbe mindjárt a legkézenfekvőbb megoldás: Vámező, ahol a természet és a civilizáció mintha épp egy ilyen terv megszületéséért vágyakodott volna. Könnyen megközelíthető, a táj csodálatos — hegyek tövében jól működő gazdaság, vár — romantikus körítéssel; az utóbbi években fel is fedezték a csendre vágyó vakációzók, turisztikai mozgás kezdődött. Fa van, kőkitermelés is: alapanyag. Ez adta az ötletet. Hát itt alkotótalapatot kell létesíteni!

Valaki halkán, aggodalmasan közbeszól:

— Várjuk ki az elnök véleményét...

Házigazdánk lendületét azonban az egészséges lokálpatriotizmus is táplálja:

— A Nyárádmente igazán megérdemelné egy kis odafigyelést, a szélesebb tömegek érdeklődését. Persze, ehhez kezdeményeznie kell. Hiszen — hogy „hazabeszéljek” — itt született két nevezetes orvos és Kacsó Sándor, és itt van az ország leghíresebb pisztrángtenyésztése...

— Hála Lokodinak — szakítja félbe valaki nevetve, és tekintetével az ajtó

felé mutat. Lokodi András, a téesz elnöke lép be, mögötte a meglepően fiatal főmérnök, Szász Benedek. Kovács Sándor meggyőző hévvel magyarázza el a kész tervet. A két új vendég hosszasan, halkan tárgyal egymással. Közben a fülembé suttogják, hogy Lokodi András huszontöt évig volt főkönyvelő, a község minden gondját, legapróbb problémáit is a homloka ráncáiban hordozza. Nemrég választották elnökké. Szava határozat lehet:

— Meg lehet valósítani. Az üdvös megoldás az volna, hogy az alkotótábor telke, épülete a gazdaság tulajdonában legyen.

— Ezt megírhatom, közölhetem? — veszem elő a noteszemet.

— Megírhatja: a gazdaság az ügy mellett áll.

Mindenki egyszerre beszél. A főmérnök a gyakorlati kivitelezhetőséget magyarázza:

— A vármezői juhakolt rövidesen átköltöztetjük Remetére. A telek a gazdaság tulajdona. A faanyag újra felhasználható. Azt kell kérvényoznünk, hogy a juhászház funkcióját közművelődési célokra megváltoztathassuk.

— A vásárhelyi fiatalok vállalják a szükséges közmunkát! — szól közbe Selmeczi János.

Házigazdánk máris további terveket sző:

— Ennek az alkotótábornak nem szabad helyi érdekűnek lennie. Az ország minden alkotója számára nyitva kell hogy álljon. Szükség lenne itt irodalmi összejövetelekre, pódiumműsorokra is, a képzőművészet mellett. Nyitottságában kell különböznie a szárhegyi, a zerindi, a parajdi alkotótábortól. Biztos, hogy a vidéket is alapvetően megmozgatná.

Az elnök most rámnéz:

— Szükség van egy „keresztapára“, egy tekintélyes szellemi patrónusra. Például egy országos művelődési fórum, egy folyóirat erkölcsi támogatására.

A főmérnök összegez:

— A megyei szervek jóváhagyását fogjuk kérni. A községnek, a gazdaságnak is érdeke az alkotótábor létrehozása. Mindenesetre úgy kell csinálni, hogy becsületes, közérdekű, törvényes legyen — és meg is legyen.

Ezzel búcsúznak: „Viszontlátásra Vármezőn!”

Szótlánul robugnak az éjszakában. Egyszer felsóhajt Selmeczi a volán mellett:

— Hát ez fantasztikus volt!

Elekes Károly kopott kerékpáron. Látásból ismerjük egymást. Leintem.

— Beszélnem kell veled.

— Már régen gondoltam. Fél óra múlva találkozunk a Sörözőben.

Amikor odaérekzem, még nem fejezte be „tárgyalásait“. Borítólap-tervek, könyvgrafikai problémák a terítéken. Milyen a szép könyv, amit a hazai fiatalok ma írnak, rajzolnak, szerkesztenek — olvasnak? Magyar, román és német könyvek járnak kézről kézre. Európai hangulat. Román, magyar és német nyelven folyik a társalgás.

— Mi a te igazi területed a képzőművészetben?

— A mozgás. A jelenlét, a részvétel, a tervezés. A kollektívizmus. Az akcióművészet.

— A tevékenységed (én inkább hatásában ismerem, mint ténylegesen) azt sejteti, hogy valami totális művészet felé tartasz, legalábbis ez lehet a szándékod.

— Ilyen nincs. Egyetlen ember nem valósíthat meg totális művészetet. Ami viszont mostanában mivelénk a képzőművészetben történik, az egészséges kollektívizmus jegyeit viseli magán. Én magam festek, grafikát készítek, fényképezek, házat és lakberendezést tervezek — magamnak. Amikor szükséges volt, portrészorozatot írtam képzőművész kortársaimról, de úgy, hogy napokig a nyakukon ültem, otthon, a műteremben, alkotás közben. Amit csinálók, azt én közléskultúrának nevezem.

— Olyan híred van, hogy ha három ember ül veled egy szobában, „megkomponárod“ a helyzetet, valami „történik“ is — a hétköznapi együttlétén túl.

— Szeretem az eleven, a természetességből fakadó esztétikumot. Irodalmi körmököt, felolvasásokat és kirándulásokat „rendeztem“ — művészi cselekvéssé. Az élet sürgős-forgásában érdemes esztétikai élményként megörökíteni akár egy banális vikendezést is. A hétköznapi esztétikájának kutatása közben alakult ki bennem az a terv, mely szerint Vásárhelyen — tényleg! — elképzelhető már egy kollektív-totális kísérleti kiállítás. Ha megvalósul, ez lesz a címe: *Fantasztikum a közlésben*. A képzőművészet mellett szerepet kell kapnia a zenének, az irodalomnak, a színpadi és mozgásművészetnek. Alkalmas hely a Stúdió Színház előcsarnoka, ahol már volt példa avantgarde rendezvényekre. De legszívesebben a vármezői alkotói házi tevékenység nyitányaként képzelem el.

— Hiszel a vármezői alkotótábor jövőjében?

— Több épületervetet készítettem. Ennek semmi máshoz nem szabad hasonlítani. Alapformája: labirintus. Ez a megfelelő sokfunkciójú tér, mely nyitott a sokféle alkotói szándék és művészet minden ága számára.

— Mi az, amit lényegesnek, előremutónak tartasz a mikházi eseménnyel kapcsolatban, és mi az, amit helytelennek, javítandónak látsz?

— Távlattól nézve, ezek a minőségek egybemosódnak. Leginkább figyelemre méltó az esemény spontaneitása, a kollektív részvétel, a sokszínűség. Bizonyos szempontból ugyanezek a jellemzők negatívan is értékelhetők. Hiányzik az alkotások összességében tükröződő sajátos jelleg; eredetiség-koncepcióban rosszul áll ez a nemzedék.

— Semmiféle közös ismérvet nem lehet kitapintani a hatvan bemutatott alkotásban?

— A közös jegyek inkább hangulatilag, érzelmileg megközelíthetők — esztétikailag kevésbé. Általánosan jellemző a dinamikus formabontás; egyfajta közérzet kivetülése ez: belső robbanás, ami tükröződik. Magamban így képzelem el ezt a nemzedéket: gumiautóbuszon utazik, szabályosan halad az idővel, ablakon keresztül szemléli az elmaradó vidéket, de az autóból nem tud kiszállni; a könyökök egymásra és a gumiba fúródnak, az autó egészen felveszi a sokaság formáját, s mert kiszállni nem tudnak, ezért nyomkodják egymásba a könyököket.

— Ezt a képet és szövődmenyes változatait részről is, bizonyára, pillanatnyi hangulatok határozzák meg. Van-e jogunk hangulatok, esetleg az egyes személyiségek spontán, reflexszerű megnyilatkozásai alapján nemzedéki attitűdről itélkezni? Egy résztvevő (nő, nem alkotó, tehát elfogulatlan szemlélő) fölháborodva mesélte a következő esetet: egy fiatal művész fellépett a rögtönzött emelvényre, és szinte mámorosan szólt a közönséghez: „Kérem, most tekintsenek el a kiállított műveinktől. A lényeg az, hogy itt vagyunk.“

— Kívülálló számára — főként azokra gondolok, akik a nemzedéki közös eszméktől, gondoktól távol állnak —, az idegen szemlélőnek tényleg viszolyogtató lehet az ilyen hőbörgés. Illetve az olyan egyéni megnyilatkozás, amely hőbörgésnek tűnhet. Engem nem zavart ez a kijelentés. A tanterem és a kiállítás megismételhetetlen légkörében — néhány óráig — az önkéntelen, esetleg szélsőséges egyéni magatartásformáknak a műalkotásokkal azonos értékük volt. Hangsúlyozom, az adott keretben. Maga a történet volt közléskultúránk sajátos, alkalmi megjelenési formája.

Amit a mikházi találkozás írásos dokumentumaiból és szájhagyományából sikerült összeillesztenem, az valamikéivel több csoportifényképénél, mégis csak pillanatfelvétel. Mozgófilmből kimerevített szelet. Távolról sem a nemzedék mutatkozik itt meg, mint ahogyan kezdetben hittem. Egy rugalmas, egyelőre nyitott közönség (csoport) tevékenységének irányvonalai sejlének fel. Néhány tanulsággal.

Ezt a (jobb kifejezés híján nevezem így) nemzedéki csoportot tevékenységében még a vidékiség jellemzi, szándékaiban, cselekvésszerű készségeiben: européer magatartás. Vidékiek, mert túl sok szálon kötődik ahhoz a városhoz, amely még nem tudott leszámolni az illúzióival. A kapcsolattartás, információközlés („kommunikáció”) andalítóan hasonlít a század eleji kávéházi művészetszínáláshoz. Anakronisztikus érintkezési forma, mert a mai viszonyok között időrabló: a mass media és az intézmények okos kihasználását pótolja. A művészetről folytatott társalgás — az ismétlések bizonyos mértékén túl — nem kiegészíti az alkotómunkát, hanem föl-emészt. Kábele, kódolt kommunikáció alakul(hat) ki a törzszakstálnál ülők között, idővel ellentété szilárdulhat a szóvivők és a távol maradó művészek, a távol levő (virtuális) tömeg közötti feszültség. A tényleges cselekvés egyre hátrébb, folyamatosan a szándékok és eszmék mögött kullog. A vidékiség összegező ismerve tehát — esetünkben: e nemzedéki csoportnak nincs még kollektív munkahipotézise.

A mikházi találkozó azonban a tolerancia jegyében jött létre. A tolerancia természetesen mindenfajta vidékiség ellentéte. Magát az eseményt nem szükséges túlbecsülni. Jelentősége a nemzedéki csoport számára vitathatatlan, de csak a jövő igazolhatja valódi érték voltát. Legfőbb érdeme a spontaneitás, hiszen az ilyen véletlenszerűségeknek mindig kitapintható eredői vannak, jól munkálkodó erők. Ha tényleg indulásnak tekintjük a „véletlenek” mikházi összeszokrázását, akkor a nyitás irányait kell megjelölnünk.

Különböző nemzetiségű fiatalok találkoztak. Anélkül, hogy erre hivatalosan bárki kérte, irányította, utasította volna őket. A hivatalos utat viszont ők maguk keresték és találták meg. Egy pillanatra fel tudták használni a nagyvárosi intézmények kereteit. Nem tudtak élni ellenben a tömegkommunikációs eszközök lehetőségeivel. Ez a beláthatatlan következményű hiány ébreszt rá a tényre, hogy a

fiatal képzőművészetnek nincs — az irodalomhoz, színházhoz hasonlóan — belső erőkből kitermelt magyar nyelvű kritikája, teóriája. Ez az írás meg sem kísérelni pótolni a hiányt, csupán élő szöveggel igyekszik behelyettesíteni a hiányjelet.

Azért vállalkozhatott erre a feladatra a szemlélődő, aki ezt a művészetet legfeljebb áthatásából érti, mert a mai képzőművészet nemcsak teret ad a kultúra egyéb tényezőinek, nemcsak elvárja azok hozzájárulását, de már tesz is a különböző művészetek összefogásáért.

Kevésbé hasonlít ez a nemzedéki csoport Tamási Aronék, Balogh Edgárék, Méliusz Józsefék egykori „cselekvő ifjúságához“, hiszen más a kor. Az analógia mégis csábító, különösen ha az *Igaz Szó*, a *Korunk* — utóbbi években rendezett — találkozóra gondolunk. Amazok — előzetes megfontolással szervezett, tematikus találkozók voltak. E nemzedéki csoport — saját kezdeményezéséből — nyitott: korszáltálya, a kultúra, az intézmények, az ország felé. Jelentősebb lépést tett, mint a megrendezett értekezletek. Oly módon indult a falu felé, hogy közben egy elképzelhető nagyvárosi kultúra irányadó jellegét erősítette.

Tehát: falu — város.

Ha megvalósulna az alkotótábor (amiként a nyilatkozók elképzelik), épp ezt az összefogó cselekvést lehetne folytatni, szélesíteni. A falu aktív résztvevője lehetne a cselekvésnek. Mikházára s a községi értelmiségre nem a város erőltette rá a maga kultúráját. Falun (is) művelt (jelző nélküli) kultúrára van már példa. Makfalva sokrétű művelődési életét főlősleges városinak, falusinak, esetleg „tulipánosnak“ nevezni. „Nincs szükség városról falura telepített tulipános művészetrel!“ (Elek Károly). Makfalván (a megyei szervek őszinte egyetértésével) már-már beindult az alkotótábor; Nagy Pál tragikus halála torpantotta meg. Később a mikházi mozdulás magához vonzotta a tenni vágyók egy részét (Máté József makfalvi tanár véleménye).

Az állandó alkotótábor és a falusi-városi közművelődés együttműködése (az újabb szociológia egyik fogalmát alkalmazva): konkrét utópia. Megvalósítható.

1980. október

Ui. (1981. július)

Pontosan egy évvel ezelőtt kezdtem a riport anyagának gyűjtéséhez. Ha csupán a „mikházi úgyról“ esne szó benne, mára idejét múlta volna az írás.

A tárlat körüli hullámverés szépen elcsendesedett.

A vármezői „alkotótáborról“ semmit sem tudok. A juhakolt bárki megcsodálhatja Szováta felé haladtában.

A „mikházi nemzedéki csoport“ viszont cselekszik. Újabb munkáik a marosvásárhelyi kiállítások zömét és javát teszik. A Stúdió Színház előcsarnokában egész évadot kitöltő kísérletsorozattal szerepeltek. Szoktatgatták a közönséget a művészethez...

Nem véletlen tehát, hogy a riportom megírása (és egyik szerkesztőségben való hosszas elfekvése) után a sajtóban többen is megelőztek a marosvásárhelyi fiatal képzőművészek felfedezésében: jelenlétüket nem lehet észre nem venni. Ágoston Vilmos *A Hétben*, Lázár László az *Iffjúmunkásban* írt róluk; a *Vörös Zászlóban* időközben megjelentek az első kritikai hangvételű, szakszerű ismertetések a Műhely csoport sajátos tevékenységéről; alkotásaikat a szélesebb közönség számára az *Ötödik évszak* című antológia, *A Hét*, az *Iffjúmunkás* reprodukálta.

Makfalván — ha csak ideiglenesen is — összegyűlt egyszer néhány művész közös alkotómunkára. Nem a „nemzedéki csoport“ tagjai voltak. Az ő közös műhelyük („MAMU“ — Ágoston Vilmos névadása) csak átvitt értelemben létezik.

M. Makkai Piroska fametszete